
UDK 821.111-2.09 Osborne J.
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 9. XI. 2011.

DANIELA MATIĆ

Fakultet elektrotehnike, strojarstva i brodogradnje Sveučilišta u Splitu
daniela.matic@fesb.hr

GOVORNI ČINI NEODOBRAVANJA U DRAMI LOOK BACK IN ANGER JOHNA OSBORNEA

Sažetak

U ovome se radu proučavaju govorni čini neodobravanja unutar lokalnih pragmatičkih činā izdvojenih iz drame Look Back in Anger Johna Osbornea. U analizi autor se poziva na teorijske postavke J. L. Austina, J. Searlea i teorije govornih činā te princip uljudnosti P. Brown i S. Levinsona i princip suradnje H. P. Gricea. Prema Ivanetić (1995.) slušatelj može prihvatiti neodobravanje, odbaciti ga ili ne izjasniti se tako što će promijeniti temu ili izbjeći eksplicitno izjašnjavanje. Međutim pokazuje se da čini neodobravanja u većini slučajeva nisu izazvani neposrednim verbalnim ili neverbalnim djelovanjem sugovornika, da vrlo često ne postoji verbalna reakcija slušatelja kao drugi dio blizinskoga para te da se šutnja javlja kao moćan i agresivan neverbalni odgovor na verbalno djelovanje govornika. Pokazuje se također da su bučan i bogat govor te šutnja, iako oprečne, dvije diskursne strategije koje skrivaju prave razloge nezadovoljstva sugovornika te pridonose indirektnosti diskursa.

Ključne riječi: govorni čini, pragmatički čini, neodobravanje, šutnja kao neverbalni čin

1. Teorijski okvir

Razne pragmatičke teorije zasnivaju se na različitim postavkama; tako je Austinova teorija (1975. [1962.]) usmjerena na performativni aspekt jezika, kontekstualne i institucionalne uvjete koji moraju biti ispunjeni, a Searleova teorija (1969., 1979.) temelji se na konstitutivnim pravilima koja određuju kakav čin jest i kako ga treba tumačiti. Teorija i princip uljudnosti Brown i Levinson (1987.) uvodi kao novu kategoriju obzir koji sugovornici moraju pokazivati jedan prema drugomu ako žele uspješnu interakciju u okvirima uljudnoga jezičnog ponašanja, dok Griceov princip suradnje (1989.) daje upute za učinkovitu verbalnu suradnju u kojoj je sugovornicima stalo do ostvarenja svoga konverzacijskog cilja slijedeći pravila. Kako jedinstvene pragmatičke teorije nema, eklektičan je pristup prilikom analize nekoga problema neizbježan pa će sam problem odrediti metode.

Primjena pragmatičkih teorija, poglavito teorije govornih čina u analizi dramskoga diskursa, može biti predmetom rasprave ponajprije zbog Austinova i kasnije Searleova stava da drama, kao fikcija, ne može biti „ozbiljna“ (*serious*), odnosno da je „parazitska“ (*parasitic*). No ako promatramo dramu kao diskurs fikcije, naša se očekivanja i stavovi također mijenjaju, stoga odjeljujemo sudbinu fikcionalnih likova iz drame od sudbina glumaca koji je izvode.

Dramu ne čini samo njezina verbalna dimenzija nego i neverbalna interakcija sudionika. Suradnja sudionika, bilo verbalna ili neverbalna, pitanje je stupnja i može u potpunosti postojati, a ne mora ni biti prisutna. Kao i u svakodnevnome govoru, i u drami nalazimo i druge, nejezične elemente koje možemo pratiti, kao što su radnja, likovi i njihove neverbalne reakcije ili teme drame. U interakciji likova otkivamo njihove karaktere, zbivanja koja su prethodila i okolnosti u kojima žive. Pored toga možemo uključiti zajedničko znanje koje sudionici dijele, njihova vjerovanja, pretpostavke, predrasude i njihovu pripadnost nekoj kulturi, odnosno društvu, što određuje njihovo jezično i svako drugo ponašanje, a što može utjecati na njihovu interpretaciju i njihove prosudbe.

Osnovni princip u strukturi dijaloga jest njegova interaktivnost i verbalna izmjena izreka (*turn-taking*) barem dvaju sudionika dijaloga, izreka koje su u nekome odnosu s onima koje prethode i onima koje slijede. Zato je izreka osnovna jedinica analize u dijaloškoj interakciji i nalazi se unutar govornoga događaja. Način na koji se nižu izreke što ih izmjenjuju sugovornici strateški je postavljen te može stvarati napetost ili smirivati radnju, stvarati nagle obrate i kontraste. Minimalna jedinica interakcije jest jedan blizinski par (*adjacency pair*) koji čine po jedna izreka svakoga sugovornika u dijalogu.

2. Predmet istraživanja

U ovome je radu riječ o govornim činima jednoga dramskog teksta kojima govornici izražavaju neodobranje postupaka sugovornika. Kao predmet istraživanja uzima se funkcionalno-komunikacijsko polje neodobranja koje se inače sastoji od činova prekoravanja, prebacivanja, ekspresivnoga kritiziranja i okrivljavanja (Ivanetić, 1995.). Činima ovoga polja govornik izražava svoje mentalno stanje općega nezadovoljstva nekim prošlim verbalnim ili neverbalnim postupcima sugovornika ili pak osoba koje su u nekoj bliskoj vezi sa sugovornikom tako da je prigovor na njihovo ponašanje ujedno prigovor i sugovorniku. Govornik iskazuje kritiku slušatelja nadajući se da će promijeniti nešto u ponašanju slušatelja i da će svoje ponašanje uskladiti s vrijednostima koje govornik smatra poželjnima, čime takav čin ima i elemente direktiva, odnosno zahtjeva, jer pokušava uskladiti svijet prema svojim riječima (*world-to-word fit*, Searle, 1979.). Ovakvi su čini ujedno i asertivi jer govornik iznosi tvrdnju o stanju stvari kako ga on vidi (*word-to-world fit*, Searle, 1979.), bez obzira na to unosi li neke elemente epistemičke modalnosti ili ne. Može ih se smatrati i neizravnim govornim činima koji ipak ne proizlaze iz formalnih kriterija i nepodudaranja forme i funkcije rečeničnoga tipa (hipoteza doslovne snage, *literal force hypothesis*, Levinson, 1983.), dakle uporabe jednoga rečeničnog tipa kao indikatora ilokucijske snage za čin za koji takav indikator nije tipičan. Svi čini neodobranja, po

principu uljudnosti, ugrožavaju slušateljevu pozitivnu sliku o sebi pa to u nastavku ne će biti posebno analizirano.

Čitavu dramu koja je odabrana za analizu možemo shvatiti u širem smislu kao globalni pragmatički čin (Mey, 2001.) koji za perlokucijski cilj ima izazivanje reakcije i promjene u ponašanju slušatelja. Govorni čin nije izolirana jedinica nego se nalazi unutar konteksta koji obilježavaju izvanjezični čimbenici i svoje puno značenje i tumačenje dobiva kad se promotri cjelokupni kontekst situacije koji određuje pragmatičku ulogu govornoga čina. Tumačenje lokalnih pragmatičkih činā ne će ovisiti samo o izrazima koji su uporabljeni, nego o cijelome sklopu okolnosti koje prate izricanje pojedinoga govornog čina unutar pragmatičkoga. Promatranjem cijeloga pragmatičkog čina, a ne samo pojedinačnih govornikovih govornih činā, dobivamo uvid i u slušateljevu reakciju, bilo da je verbalna ili neverbalna.

3. Cilj istraživanja

U radu će se proučiti govorni čini neodobravanja govornika (Jimmy Porter), koji se češće realiziraju kao čini upućeni ne osobi u koje govornik želi izazvati promjenu ponašanja (Alison Porter) nego nekim drugim nazočnim osobama. Kako navodi Ivanetić (1995: 32), na svako neodobravanje slušatelj može reagirati na tri načina: može prihvatiti neodobravanje, može ga odbaciti ili ne izjasniti se tako što će promijeniti temu ili izbjeći eksplicitno izjašnjavanje. U radu se nastoji pokazati da u ovoj drami ne postoji uvijek verbalna reakcija slušatelja kao drugi dio blizinskoga para, da je šutnja učinkovit i ponekad agresivan neverbalni čin i da su čini neodobravanja u ovoj drami donekle neizravni u svome sadržaju. Ti čini također, iako naizgled izravni u svojoj neuljudnosti i agresivnosti koja često prelazi u vrijeđanje, skrivaju prave razloge nezadovoljstva govornika slušateljem. Indirektnost se postiže i time što govornik svoje čine usmjerava drugomu slušatelju, čime njihova snaga zaobilazi onu osobu koja je u stvari cilj činā neodobravanja.

4. Korpus

Korpus čine govorni čini neodobranja unutar lokalnih pragmatičkih činā izdvojenih iz drame *Look Back in Anger*. Čini koji nas zanimaju ponajprije su oni koji obilježavaju odnos supružnika, no uvijek u nazočnosti neke treće ili četvrte osobe.

*Look Back in Anger*¹ drama je u kojoj sudjeluje četvero mladih ljudi, bračni par Jimmy i Alison Porter, njihov prijatelj i sustanar Cliff Lewis te Helena Charles, Alisonina prijateljica. Oni su četvero obrazovanih, ali prilično siromašnih ljudi (osim Helene) povezanih rodbinskim, prijateljskim i ljubavnim odnosima. Kroz njihove odnose drama prikazuje i međuklasne odnose i frustracije ljudi iz radničke klase koji se unatoč svomu obrazovanju ne uspijevaju potpuno izdići iz prilika u kojima se nalaze zahvaljujući svomu nižem društvenom statusu.

U odnosima likova nalazimo i vječnu potragu za ljubavi, bliskosti i suosjećanjem te otuđenost, manjak kvalitetne komunikacije, razočaranost, samosažaljenje i bijes. Jimmy svoj bijes koji osjeća prema britanskoj višoj srednjoj klasi i prema svim državnim i vjerskim institucijama usmjeruje na svoju suprugu. U osnovi Jimmy želi promijeniti samu bit Alison, njezino podrijetlo, obitelj i okolinu jer mu smeta činjenica da je ona iz više društvene klase. Njegovi su napadi usmjereni na ono što on u nje doživljava kao letargiju, prepuštanje sudbini, manjak borbenosti, energije i entuzijazma, njezinu plašljivost i pasivnost te bijeg od problema. U njezinu odbijanju pokazivanja nekakve reakcije na njegove prigovore on također vidi suzdržano i odmjereno ponašanje njezine klase i to ga dodatno razjaruje. Voli je i mrzi istodobno, mrzi sve ono iz čega je Alison potekla, što ukazuje na njegove unutarnje neriješene konflikte, sam sebi zamjera činjenicu što je vrlo vezan za nju i ne može u sebi pomiriti tu ljubav i ranjivost koja iz nje proizlazi pa poseže za verbalnim napadima na nju kako bi prikrio svoje slabosti.

---

1 JOHN OSBORNE, *Look Back in Anger* (1956), in: JOHN OSBORNE (1996) *Plays One*, London: Faber and Faber Limited, pp. 1-95.

5. Analiza i diskusija

U ovoj se drami sukob gradi na kontrastu verbalne bujice i šutnje kao neverbalne reakcije na nju. Tannen (1990: 260) smatra da su bučan, bogat govor i šutnja „funkcionalni ekvivalenti“ jer obje diskursne strategije, iako je jedna verbalna a druga neverbalna, skrivaju ono što se sugovornici boje izreći. Izdvojene primjere promatramo kao lokalne pragmatičke čine u kojima je središnji govorni čin onaj glavnoga lika Jimmyja.

U odnosu Jimmyja i Alison predbacivanje kao čin neodobravanja posebno je utoliko što Jimmy svoje prigovore ne usmjeruje izravno prema Alison nego razgovara s Cliffom i izriče naizgled asertive kojima ga informira o svojoj supruzi o kojoj govori u trećem licu jednine kao da nije nazočna u istome malom stanu i ne čuje što Jimmy govori. Ona odgovara šutnjom, što je također još jedan legitiman komunikacijski čin i neverbalna diskursna strategija, ovdje u izrazitome kontrastu s Jimmyevim verbalnim napadima i povremenim monolozima. U biti čini formalno i nisu upućeni njoj pa se ona nužno ne mora uključivati u razgovor Jimmyja i Cliffa, a ne mora ni reagirati. Zbog toga u većini situacija ne možemo naći blizinski par Jimmyja i Alison gdje bi na njegovo predbacivanje postojala Alisonina verbalna reakcija.

(Primjer 1.)

JIMMY: Give me those matches, will you?

CLIFF: Oh, you're not going to start up that old pipe again, are you? It stinks the place out. (*To ALISON.*) Doesn't it smell awful?

(*JIMMY grabs the matches, and lights up.*)

ALISON: I don't mind it. I've got used to it.

JIMMY: She's great one for getting used to things. If she were to die, and wake up in paradise – after the first five minutes, she'd have got used to it. (str. 12.)

Jimmy se obraća Cliffu direktivom koji ispunjava sve uvjete prikladnosti. Ne će uslijediti željena neverbalna radnja kao konvencionalan slijed direktiva jer se Cliff Jimmyju obraća dopunskim pitanjem i jednom izjavnom rečenicom. Zajedno mogu tvoriti asertiv kojim Cliff

informira Jimmyja da ga odbija poslušati i navodi razlog svoje neposlušnosti, ali ujedno predbacuje i možda zahtijeva da Jimmy ipak ne zapali lulu. Cliffov asertiv nije izravan niječni odgovor nego indirektan čin koji proizlazi iz Cliffova znanja o Jimmyjevim navikama (a ne temelji se na nepoklapanju forme i funkcije) jer su Jimmyjev zahtjev i Cliffov odgovor naizgled nepovezani. Prema Griceu ovim se činom krši maksima važnosti (*maxim of relevance*, Grice, 1989.) i nastaje implikatura (kad Jimmy traži šibice, želi zapaliti lulu). Pritom Cliffovo neodobravanje ne ugrožava Jimmyja niti djeluje disensno jer se Jimmy ne obazire na Cliffa, već sam uzima šibice i pali lulu, što vidimo iz didaskalija. Potom se Cliff obraća Alison pitanjem kojim traži od nje potvrdu svoga mišljenja, što je direktiv i ispunjava uvjete prikladnosti. Takav bi čin ujedno trebao djelovati konsensno u stalno napetoj atmosferi jer, iako prethodnim činom ne odobrava Jimmyjevu lulu, Cliff želi pridobiti Alison i postići većinsko slaganje. Njezin je izravan odgovor asertiv koji, po svoj prilici, ispunjava uvjete prikladnosti, no ona tim odgovorom ujedno odbija podržati Cliffovo neodobravanje. Ovaj je odgovor njezina konsensna strategija kojom želi uspostaviti mir u kući i izbjeći sukob s Jimmyjem. Međutim ne postoji neslaganje između Cliffa i Jimmyja nego između Jimmyja i Alison te ga njezin asertiv o navikavanju vrlo ljuti. Njegov je čin asertiv kojim se obraća Cliffu i opet posredno Alison, o kojoj opet govori u trećem licu jednine i kojoj predbacuje njezino ponašanje i manjak stava prema događajima. U drugome dijelu izreke Jimmy opet krši maksimu kakvoće pretjerujući u iskazu zbog stilskih razloga, iz čega proizlazi implikatura da se Alison lako prilagođuje novim okolnostima i ne pokazuje nimalo inicijative ili borbenosti. Alison šuti i ne reagira na Jimmyjevu izreku.

Između Jimmyjeve reakcije na verbalne ili neverbalne radnje Alison, ali i njezine obitelji (majke, oca i brata Nigela) i prijatelja (Webstera), o kojima mi kao čitatelji doznajemo posredno, preko Jimmyjeva prepričavanja obojenoga subjektivnošću povrijeđene osobe, postoji vremenski procijep. Jimmy koristi Cliffovu nazočnost kako bi njihove davno izrečene izjave i postupke iskoristio kao okidač za svađu i izazvao Alisoninu reakciju, iako u samoj govornoj situaciji nema vidljiva razloga za takve poteze jer Alison cijelo vrijeme uglavnom šuti i glača odjeću. Upravo se

njezina šutnja nameće kao komunikacijski čin koji provocira Jimmya i čini neverbalni dio blizinskoga para.

(Primjer 2.)

JIMMY: I'm not talking about Webster, stupid. He's all right though, in his way. A sort of female Emily Brontë. He's the only one of your friends (to ALISON) who's worth tuppence, anyway. I'm surprised you get on with him.

ALISON: So is he, I think.

JIMMY: (*Rising to window R., and looking out*) He's not only got guts, but sensitivity as well. That's about the rarest combination I can think of. None of your other friends have got either.

ALISON: (*Very quietly and earnestly*) Jimmy, please – don't go on. (*He turns and looks at her. The tired appeal in her voice has pulled him up suddenly. But he soon gathers himself for a new assault. He walks C., behind CLIFFE, and stands, looking down at his head.*)

JIMMY: Your friends – there's a shower for you.

CLIFF: (*Mumbling*) Dry up. Let her get on with my trousers.

JIMMY: (*Musingly*) Don't think I could provoke her. Nothing I could do would provoke her. Not even if I were to drop dead. (str. 15. – 16.)

Jimmy se u prvoj izreci ovoga primjera obraća najprije Cliffu, zatim Alison govoreći o njezinu prijatelju asertivom za koji su vjerojatno ispunjeni pripremni uvjeti, barem što se Cliffa tiče, no ne znamo jesu li ispunjeni bitni uvjet i uvjet iskrenosti. Izrekom govornik presuponira da Alison ima još prijatelja osim Webstera i da oni ništa ne vrijede jer jedino Webster nešto vrijedi, a i to je vrlo malo („tuppence worth“), pored toga što mu pripisuje neke možda romantične osobine spisateljice.² Govornik ove tvrdnje iznosi kategorički ne ograđujući se nekim oblikom koji bi unio epistemičku modalnost. Obraćajući se Alison i ocrnjujući njezine prijatelje, Jimmy provocira izravan sukob ugrožavajući Alisoninu pozitivnu sliku o sebi i ljudima s kojima je bliska, a dojam pojačava ekspresivom kojim izražava svoje psihološko stanje čuđenja nad nekim prošlim događajima i stanjima. Njegov asertiv nije samo čin predbacivanja zbog toga što Alison ima takve prijatelje, nego vrijeđanja ponajprije Alison jer s takvim prijateljem koji malo vrijedi ona se ne bi trebala

² „A sort of female Emily Brontë” – moguće je da je riječ o pogrješci i da je trebalo pisati „A sort of male Emily Brontë“.

družiti jer se druži valjda samo s bezvrijednim ljudima. Ona komentira asertivom i njezina epistemički modalna tvrdnja jedna je od rijetkih koja predstavlja drugi dio blizinskoga para i reakcija je na čin govornika, ali koja ide u smjeru konsensa i kojom pokazuje da želi smiriti situaciju i uskratiti Jimmyu mogućnost za nastavak vrijeđanja. Jimmy nastavlja s provokacijama u obliku asertiva kojima naizgled hvali Webstera i kudi ostale prijatelje te posredno ne odobrava krug ljudi koji su bliski Alison i vrijeđa ju, nakon čega mu ona upućuje usrdnu molbu u direktivu za koji su vjerojatno ispunjeni svi uvjeti. Njezina je molba drugi dio blizinskoga para, ali nije komentar na Jimmyjevo prigovaraje nego konsensna strategija kojom želi okončati njegove uvrede. Jimmy ne postiže željeni perlokucijski učinak, a umor koji osjeća u njezinu glasu govori mu da nije postigao željeni perlokucijski učinak pa nastavlja prigovarati. Cliff ga nastoji zaustaviti direktivom, no Jimmy, govoreći u trećem licu, iznosi konstataciju, asertiv koji upućuje možda Cliffu, možda Alison, iako o njoj govori u trećem licu, a možda je to izjava koju upućuje sam sebi, s obzirom na didaskaliju (u tome slučaju čin nije komunikacijski). Budući da ne znamo komu upućuje čin, ne možemo reći da su u potpunosti ispunjeni uvjeti prikladnosti. Tvrdnjom sumira Alisonino ponašanje i ona predstavlja čin predbacivanja koji sadrži ono što joj najviše zamjera, a to je ignoriranje njegovih pokušaja da pokrene interakciju.

Sljedeći primjer uključuje i Helenu, jedinu osobu koja se Jimmyju verbalno suprotstavlja štiteći Alison, no njezina reakcija nije onakva kakvu Jimmy želi.

(Primjer 3.)

JIMMY: (*To ALISON*) You've let this genuflecting sin jobber win you over, haven't you? She's got you back, hasn't she? (govori o Alisoninoj majci, nap. a.)

HELENA: Oh for heaven's sake, don't be such a bully! You've no right to talk about her mother like that!

JIMMY: (*Capable of anything now*) I've got every right. That old bitch should be dead! (*To ALISON.*) Well? Aren't I right? (*CLIFF and HELENA look at ALISON tensely, but she just gazes at her plate*) I said she's an old bitch, and should be dead! What's the matter with you? Why don't you leap to her defence! (*CLIFF gets up quickly, and takes his arm.*)

CLIFF: Jimmy, don't! (JIMMY *pushes him back savagely, and he sits down helplessly, turning his head away on to his hand.*)

JIMMY: If someone said something like that about me, she'd react soon enough – she'd spring into her well-known lethargy, and say nothing! I say she ought to be dead. (...) (*He smiles down at ALISON, but still she hasn't broken. CLIFF won't look at them. Only HELENA looks at him. Denied the other two, he addresses her.*) (str. 50. – 51.)

Jimmy postavlja dopunska pitanja Alison o njezinoj majci, o čijem ponašanju ima vrlo loše mišljenje i ujedno predbacuje Alison zbog toga što se navodno ponovno zbližila s majkom. Ne dobiva nikakav odgovor niti komentar, što znači da nema željenoga perlokucijskog slijeda. Pitanja se mogu shvatiti kao retorička jer se čini da Jimmy već ima svoje mišljenje, ali s obzirom na uvredljiv leksik kojim opisuje njezinu majku reakcija Jimmyeve supruge bila bi očekivana, barem da obrani majku ako ne želi sebe. Helena, nenavikla na ponašanje bračnoga para Porter, otvoreno se suprotstavlja Jimmyu i u zaštitu uzima Alison direktivom upućenim Jimmyu, no čin bismo također mogli smatrati neuspješnim jer nema konvencionalnoga učinka, što bi značilo da će Jimmy poslušati Helenu. Sljedećim činom tvrdnje koji ima i snagu direktiva Helena iskazuje svoje neodobravanje i Jimmyu predbacuje njegovo ponašanje, ali on odbacuje kritiku i ne ulazi u daljnju raspravu s Helenom. S druge strane on pojačava intenzitet svojih činā koje upućuje Alison pa, iako su asertivi, i to nemodalni, oni imaju izraženu emocionalnu dimenziju jer su izgovoreni u okolnostima povišene napetosti. O ispunjenosti uvjeta prikladnosti teško je bilo što sa sigurnosti tvrditi. Asertiv u sebi nosi predbacivanje majci, ali ponajprije Alison što ima takvu majku koja je branila brak između njih dvoje. Osim toga Jimmy ponovno uvredljivim leksikom gotovo sladostrasno izriče svoj stav o Alisoninoj majci koje više ne bi trebalo biti očekujućiju reakciju, no ona još jednom izostaje jer Alison i dalje šuti. Dopunska pitanja koja slijede, direktivi kojima traži informaciju, svjedoče o njegovu čuđenju, ali ujedno njima predbacuje Alison nepostojanja reakcije na čine koji su izravno vrijeđanje kakvo netko drugi ne bi podnosio, kao da je i sam svjestan da je pretjerao pa je stoga njezino neverbalno ponašanje njemu u najmanju ruku čudno.

Cliff nastoji djelovati konsensno i smiriti situaciju jednim direktivom pa se Jimmy sada njemu obraća asertivom kojim iznosi tvrdnju o svojoj supruzi o kojoj sad govori u trećem licu i koja također u sebi nosi čin predbacivanja posredno upućen njoj. Pokušava još jednom, citirajući sam sebe, neuspješno izazvati Alison. Ona se ne slama, kako to autor i navodi u didaskalijama, i reklo bi se da je Jimmy taj koji je iscrpljen svojim pokušajima izazivanja sukoba.

Sljedeći primjer ipak donosi verbalnu reakciju Alison.

(Primjer 4.)

JIMMY: [...] All this time, I have been married to this woman, this monument to non-attachment, and suddenly I discover that there is actually a word that sums her up. Not just an adjective in the English language to describe her with – it's her name! Pusillanimous! [...]

ALISON: God help me, if he doesn't stop, I'll go out of my mind in a minute.

JIMMY: Why don't you? That would be something, anyway. [...]

(JIMMY watches her, waiting for her to break. For no more than a flash, ALISON's face seems to contort, and it looks as though she might throw her head back, and scream. But it passes in a moment. She is used to these carefully rehearsed attacks, and it doesn't look as though he will get his triumph tonight. She carries on with her ironing. JIMMY crosses, and switches on the radio. The Vaughan Williams concert has started. He goes back to his chair, leans back in it, and closes his eyes.) (str. 18. – 19.)

Jimmy, kao i obično u svome obraćanju Cliffu, kojega naizgled informira o Alison nemodalnim asertivom, o njoj govori kao da nije nazočna, pa je ona i metaforički „this woman, this monument to non-attachment”, što po Griceu krši maksimu kakvoće. Činom posredno predbacuje Alison zbog manjka hrabrosti, poduzetnosti, inicijative što izaziva njegov prijezir. Čin u cjelini vrijeđa i djeluje disensno, no Alison ovaj put reagira: najprije priziva božansku intervenciju direktivom, a komisivom kojim se obvezuje na izvršenje izražava metaforičku prijetnju/obećanje, ovisno kako ga shvatimo: ne obraća se imenom nijednoj osobi, a o Jimmyu govori u trećem licu. Što će se dogoditi kad Alison „siđe s uma“, ne znamo. Ako je riječ o prijetnji, za nju je ispunjen uvjet propozicijskoga sadržaja jer je riječ o budućem događaju, ali nije ispunjen pripremni uvjet prema

kojemu takav događaj ne bi bio u interesu slušatelja, jer ne znamo što će se dogoditi niti uvjet iskrenosti prema kojemu govornik zna da takav događaj ne bi koristio slušatelju te bitni uvjet prema kojemu se čin računa kao najava događaja koji ne će biti koristan slušatelju, jer ne znamo slijed događaja. Ako je riječ o obećanju, čin bi trebao koristiti slušatelju i da tako nešto govornik vjeruje, no pripremni, bitni i uvjet iskrenosti ni u tome slučaju nisu ispunjeni jer ne znamo može li govornik izvesti taj čin, želi li to slušatelj (tko god on bio) i može li se smatrati da je govornik na sebe preuzeo obvezu izvršenja. Njezin je potez reakcija na Jimmyevo govorenje, ali nije riječ o perlokucijskome učinku Jimmyeva čina nego ga ne želi slušati, bez obzira na sadržaj njegovih izreka. Ona ne prihvaća predbacivanje, ne suprotstavlja se nego izbjegava izravnu reakciju na prigovor ignorirajući Jimmyeve pokušaje uspostavljanja komunikacije, čime ugrožava njegovu pozitivnu sliku o sebi.

Jimmy postavlja upit, direktiv za koji su ispunjeni uvjet propozicijskoga sadržaja i pripremni uvjet za koji on ne zna odgovor, no mislimo da govornik tim činom ne samo da pita nego i potiče na akciju (da Alison „side s uma“). Na takvo se pitanje može dati odgovor, stoga nije retoričko, iako on na odgovor ne čeka. Jimmyev komentar koji slijedi asertiv je za koji ne možemo reći jesu li ispunjeni svi uvjeti. Taj je čin Jimmy izrekao kako bi razbjesnio Alison, što možemo pročitati u didaskalijama implicirajući da je i takva reakcija bolja od nikakve, a vidimo i kakav je perlokucijski učinak na Alison izazvao čin koji nije nužno perlokucijski u nekoj drukčijoj govornoj situaciji. Neizravnost opet otkrivamo zahvaljujući poznavanju situacije, a ne uvjetima uspješnosti i formalnim kriterijima. Alison šuti i ne reagira.

U sljedećem primjeru Alison konačno izražava što bi ona htjela.

(Primjer 5.)

ALISON: (*Softly*) All I want is a little peace.

JIMMY: Peace! God! She wants peace! (*Hardly able to get his words out.*)

My heart is so full, I feel ill – and she wants peace! [...] I rage, and shout my head off, and everyone thinks ‘poor chap!’ or ‘what an objectionable young man!’ But that girl there can twist your arm off with her silence. I’ve sat in this chair in the dark for hours. And although she knows I’m

feeling as I feel now, she's turned over, and gone to sleep. (*He gets up and faces CLIFFE, who doesn't look up from his paper.*) (str. 57.)

Alison tihim glasom progovara iznoseći svoju želju, što možemo smatrati konstatacijom, ali i direktivom koji doduše nije upućen nikomu određenomu u sobi gdje su svi na okupu, iako znamo da je Jimmy taj koji stvara sukob i želi da on prestane provocirati. Ona vjerojatno ne navodi osobu koja bi joj trebala omogućiti mir kako ne bi sama utjecala na eskalaciju sukoba. Unatoč njezinu glasu i želji kojom nije imenovala izvršitelja, Jimmyeva je reakcija na njezinu izreku burna. Asertivom iskazuje što mu najviše smeta u njihovu odnosu: predbacuje joj njezinu šutnju koja je za njega bolna strategija koja mu, kako metaforički kaže, može „otkinuti ruku“. Obraća li se svima u sobi, ne znamo, ali o Alison govori u trećem licu i ne sukobljava se izravno s njom. Činom izražava i svoju začuđenost potpuno oprječnim načinima u njihovoj komunikaciji, iako bi se moglo očekivati, s obzirom da su u braku već neko vrijeme, da su uspjeli prevladati, barem donekle, neslaganja ovakve vrste. U ovakvim sukobima oboje bivaju povrijeđeni, ona njegovim riječima, a on njezinom šutnjom koju doživljava kao manjak zanimanja za ono što on jest, što želi, što ga muči i što proživljava.

Prema ovim obrađenim lokalnim pragmatičkim činima vidimo da Jimmy donekle izbjegava otvoren sukob s Alison, ali, iako ne usmjeruje svoje čine prema Alison, on joj posredno prigovara i pri tome ne nastoji biti uljudan, što je disensna strategija. Kroz čitavu dramu Jimmy svoje čine upućuje Cliffu (i kasnije Heleni) kao asertive kojima naizgled informira o Alison uz negativno vrjednovanje njezina ponašanja, a u biti izriče čin predbacivanja upućen Alison (primjeri 1. i 4.; u primjerima 2. i 5. ne znamo komu upućuje asertiv). Naime takav čin ispunjava uvjet propozicijskoga sadržaja da govornik iznosi neko stanje stvari, no ne znamo može li pripremi uvjet da je taj sadržaj nepoznat slušatelju i da govornik ima dokaze za ono što govori biti ispunjen, bez obzira na Searleovu postavku (1969: 65, 1979: 12) da govornik svojim izricanjem ilokucije implicira kako je pripremi uvjet zadovoljen. Nadalje, ne znamo vjeruje li govornik u to što govori, što je uvjet iskrenosti, a ne

znamo ispunjava li bitni uvjet, a to je da čin predstavlja pokušaj predstaviti stvarno stanje stvari. Dakle u nekoj drugoj govornoj situaciji Jimmy i Cliff/Helena kao sugovornici mogli bi biti sami i razgovarati o Alison. U govornoj situaciji kakva je u drami, s nazočnom Alison u istoj prostori, takvi čini izlaze iz okvira Searleove klasifikacije. Jimmy želi postići perlokucijski učinak ne u svoga navodnog slušatelja nego u Alison, međutim Alison mu uskraćuje željenu reakciju (opravdanje, protukritika, priznanje, samokritika, poricanje, prijetnja, uzimanje na znanje, isprika (Ivanetić 1995: 53) na njegove čine neodobravanja koji prelaze u otvoreno vrijeđanje. U nekoliko slučajeva Jimmy se izravno obraća Alison asertivom kao u primjerima 2. i 3.

Neki su čini (primjeri 3. i 4.) pitanja, direktivi po Searlovoj klasifikaciji, kojima Jimmy od Alison traži informaciju, no ne dobiva ju. U takve je čine već po konvenciji ugrađena perlokucija pa bi konvencionalan slijed (Austin, 1962.) bilo izvršenje, ali takav se slijed ne događa uvijek ni u drami ni u svakodnevnome životu. Činjenica jest da govornik ne može imati potpunu moć niti nad diskursom niti nad slušateljem pa tako ni u ovome slučaju govornik ne vlada perlokucijskim slijedom i učinkom, i s motrišta teorije govornih čina, većinom su neuspješni.

Koliko god Jimmy provocira verbalno, toliko Alison njega provocira neverbalno šutnjom. Uporaba šutnje donekle može biti uvjetovana i klasnim podrijetlom i građanskim odgojem prema kojemu treba izbjegavati glasne verbalne sukobe. Ipak možemo samo spekulirati o namjerama Alison. Stoga ne možemo tvrditi da je njezina namjera sadržana u neverbalnome činu doista provokacija i svojevrsna pasivna agresija ili ona jednostavno ne želi potpirivati svađu jer za nju nema snage, iako njezino neagresivno djelovanje u Jimmyu budi bijes. Tako ne možemo uvijek sa sigurnosti reći je li riječ o njezinoj konsensnoj ili disensnoj strategiji (Ivanetić, 1995: 74), a to ne može znati ni Jimmy.

Između Jimmyja i Alison nema društvene distance niti su u hijerarhijskome odnosu, stoga Jimmy nema nikakve formalne mehanizme moći kojima bi mogao utjecati na ponašanje svoje supruge, ali nema ni psihičku moć nad njom jer se ona odupire svojim odbijanjem svake verbalne i neverbalne reakcije. Upravo bliski odnosi između Jimmyja, Alison

i njihova sustanara Cliffa te kasnije Helene razlog su nepostojanja tolerancije i konsensa, jer se njihovi bračni odnosi slamaju pod teretom neriješenih problema iz ne tako davne prošlosti, a i osjećaja beznađa i bijesa. Jimmyevi se čini stoga ne mogu svrstati u prekoravanje, jer nema distance, a traži se reakcija; ne mogu se svrstati ni u ekspresivno kritiziranje, jer slušatelj nije podređen govorniku; ni u okrivljavanje, jer on slušatelja ne okrivljuje za povrjedu nekih moralnih normā. Čini se mogu svrstati u predbacivanje zato što su govornik i slušatelj društveno ravnopravni i zato što govornik očekuje reakciju slušatelja. Ovi su čini prema principu uljudnosti *bald on record*, dakle vrlo izravni – kad se govornik ne trudi rabiti izraze kojima bi ublažio svoje čine kojima ugrožava pozitivnu sliku slušatelja o sebi: naprotiv, on traži uvrjedljive izraze i na njima inzistira. S gledišta principa suradnje i konverzacijskih maksima u činima vrlo rijetko nalazimo implikature, no neizravnost pronalazimo u onome što se ni Jimmy ni Alison ne usuđuju izreći.

Zaključak

Moć izgovorenoga očituje se u sposobnosti govornika da upravlja posljedicama svoga čina, dakle perlokucijskim učinkom, i da utječe na druge koji djeluju prema njegovoj volji (Herman, 1995: 216). Reklo bi se da Jimmy tu moć nema unatoč njegovim činima kojima predbacuje i da je Alison ta koja svojom šutnjom i ponekim škrtim odgovorom ima veću moć nad Jimmyjem nego on nad njom. Ona izbjegava bilo kakvo eksplicitno ili implicitno izjašnjavanje tako što ili ne sluša ili ne komentira Jimmyjevo predbacivanje. Jimmyevi monolozi, u kojima nalazimo ove čine, također su, po Tannen (1990: 266), strategija kojom se govornik ne bavi problemom koji ga muči, ali ga dramatizira. Dakle, kao i kod šutnje, zaobilazi se srž problema i samo ju se marginalno dotiče. Tannen takvu strategiju smatra drugom vrstom šutnje (1990: 272).

Moć neizgovorenoga, indirektnoga, eliptičnoga i podrazumijevanoga dio je pragmatičkoga funkcioniranja jezika i može poslužiti kao oružje kojim se iskazuje moć i manipulacija, kao što se može iskazati i taktičnost, obzirnost, ali i praznina. Neizgovoreno, odnosno izbjegavanje

izricanja onoga što svi očekuju čuti pridonosi napetosti dramske situacije (Herman, 1995: 243). Šutnjom se mogu prikriti vrlo jaki osjećaji sugovornika, ali ona je i način izbjegavanja otvorenoga sukoba i čuvanja odnosa.

Iza Jimmyevih prigovora krije se očajnička želja za pozornosti i ljubavi. Jimmyevi čini, koliko god izravno ugrožavaju Alison, toliko skrivaju istinske razloge bijesa. Paradoksalno, Jimmy raznim disensnim strategijama nastoji postići konsens i bračnu sreću tako što će Alison navesti da bude drukčija od osobe koju voli. Možemo reći da se neizravnost ne krije u nepoklapanjima formalne prirode nego upravo u Jimmyevoj nesposobnosti da svoju ljubav izrazi i riješi sa svojom suprugom i samim sobom, što ga tišti.

Literatura

- AUSTIN, JOHN L. (1975 [1962]) *How to Do Things With Words*, ed. Marina Sbisa i J. O. Urmson, Oxford: Oxford University Press.
- BROWN, PENELOPE - LEVINSON, STEVEN C. (1987) *Politeness: some universals in language usage*, Cambridge: Cambridge University Press.
- GRICE, HERBERT PAUL (1989) *Studies in the Way of Words*, Harvard University Press, Cambridge: MA.
- HERMAN, VIMALA (1995) *Dramatic Discourse: Dialogue as Interaction in Plays*, London – New York: Routledge.
- IVANETIĆ, NADA (1995) *Govorni činovi*, Zagreb: Zavod za lingvistikku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- LEVINSON, STEPHEN C. (1983) *Pragmatics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- MEY, JACOB L. (2001) *Pragmatics*, Malden – Oxford: Blackwell Publishers.
- OSBORNE, JOHN (1996) *Look Back in Anger*, London: Faber and Faber Limited, London.

- SEARLE, JOHN R. (1969) *Speech Acts*, Cambridge: Cambridge University Press.
- SEARLE, JOHN R. (1979) *Expression and meaning*, Cambridge: Cambridge University Press.
- TANNEN, DEBORAH (1990) „Silence as conflict management in fiction and drama: Pinter’s *Betrayal* and a short story, ‘Great Wits’“, *Conflict Talk: Sociolinguistic Investigations of Arguments in Conversations*, ed. Allen Grimshaw, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 260-279.